

MEHMET EMİN RESULZADE

İHTİLALCİ SOSYALİZM ve DEMOKRASİ

Derleyen ve Çeviren
Ramin Cabbarlı

DOĞU (KİTABEVİ

Doğu Kitabevi - 71
Sosyologca Kitapları Dizisi - 43

Sosyologca Kitapları Dizisi Yayın Yönetmeni
Ertan Eğribel-Ufuk Özcan

T.C.
Kültür ve Turizm Bakanlığı
Sertifika No: 16997

Bu kitabın tüm yayın hakları Doğu Kitabevi'ne aittir.
Tanıtım için yapılacak alıntılar dışında tüm alıntılar,
Kültür Bakanlığı Telif Hakları Sözleşmesi gereği
yayınevinin iznini gerektirir.

Dizgi Konsept: Atilla Ceylan
Kapak Tasarımı: Atilla Ceylan

Kayhan Matbaacılık San. ve Tic. Ltd. Şti.
Davutpaşa Cad. Güven San. Sit. C Blok No: 244 Topkapı/ İstanbul
Tel: 0212 576 01 36

1. Baskı: Mayıs 2014

ISBN: 978-605-5296-69-8

Doğu Kitabevi
Cağaloğlu Yokuşu, Narlıbahçe Sokak, No: 6 Cağaloğlu İstanbul
Tel: 0212 527 29 26 Faks: 0212 527 29 26

www.dogukitabevi.com

İÇİNDEKİLER

Önsöz	5
İhtilalci Sosyalizmin İflası.....	17
Demokrasinin Geleceği.....	39
Ulusal Dayanışma.....	71
Millet Olmak Azmi	77
Milletçilik-Patriotism.....	79
Ulusal Birlik	81
Yanlış Terim Kullanmayalım.....	83
Millet ve Kavim.....	85
Ulusal Ahlâk	87
İdealistler, Oportünistler, Bozguncular.....	89
Doğu İslam Uygarlığında Azerbaycan'ın Rolü	91
Bibliyografya	
Rical-i Azerbaycan Der Asr-i Meşrutiyet.....	99

ÖNSÖZ

Prof. Dr. Cemil Hasanlı

Azerbaycan'da 19. yüzyılın ikinci yarısında Mirza Fetali Ahundov ve Hasan Bey Zerdabi'den gelen bir ulusal uyanış ve bir medeni yenileşme hareketi vardı. Bu hareket sonraki dönemlerde belirli tarihi aşamalardan geçti. Söz konusu hareketin başında biz Zerdabi'yi, merkezinde A. Hüseyinzade, A. Ağaoğlu, A.M. Topçubaşov'u, sonunda Mehmet Emin Resulzade'yi görüyoruz. Resulzade'nin "Kurtuluşumuz Türkçülüğümüzdedir" ve "Diriliklerin en kıymetlisi ulusal diriliktir" düşüncesi bu tarihi süreci tamamladı.

Azerbaycan bütün İslam ve Türk dünyasında, İslam ümmetçiliğinden Türk milliyetçiliğine doğru tarihi geçişi başlatan ve onu sona erdiren ilk ülke oldu. Resulzade'yi yetiştiren de aynı tarihi süreç, aynı tarihi ortam olmuştur. Resulzade kimdir? Onun kimliğini açıklamak için geçirdiği hayat yoluna kısaca göz atmak gerekiyor.

Olayların en başında genç Resulzade'yi, günden güne yükselen özgürlük hareketinin içinde görüyoruz. Azerbaycan aydınları, yazarları, gazeteciler içinde Resulzade, önce Kuzey Azerbaycan'da sonra ise Güney Azerbaycan'da, 1905-1907 yıllarında Rus Devrimi ve 1908-1911 yıllarında meşrutiyet hareketi ve Settar Han hareketinin katılımcısı olan yegâne insandı. Eğer Azerbaycan basınına dikkatle izlersek Resulzade kendi makaleleri ile Bakü ve Tebriz'de, genelde Yakın Doğu ve Rusya'da yaşanan bü-

tün devrim mücadelelerinin sadece siyasi yazarlığını değil, aynı zamanda tarihi salnamesini de yazmıştır. Onun bu konuyla ilgili yazılarının sayısı iki yüz elliden fazladır ve bu yazıların büyük kısmı İran devrimi ile ilgilidir.

İran devrimi hakkında yazarlardan ilk olarak Resulzade bu devrimin ulusal karakterini belli etmiştir. *Tekâmül* gazetesinde yazdığı makalede İran devriminin merkezinin Azerbaycan'a geçtiğini bildirerek şöyle yazıyordu: Azerbaycan bu günlerde bir ateş-i inkılap ve ihtilal içinde yanıp yakılmaktadır. Bu inkılapta büyük rol oynayan Türklerdir. Evet, Türklerin de olması gereklidir. Çünkü Kafkas vilayetlerinde amelelik yapmakla geçim parası kazanan İranlıların çoğu Azerbaycan Türkleridir ki, burada Rusya ameleleri arasında çalışmakla birlikte özgürlük ve özveriye alışmışlar. Resulzade'nin yüzyılın başında ileri sürdüğü "İran bahadırları Türklerdir" düşüncesi, 20. yüzyıl boyunca İran'da gerçekleşmiş bütün devrimler örneğinde tarihin sınavından başarıyla geçti.

1913 yılının Şubat ayında Rusya İmparatorluğu Romanovlar'ın hâkimiyete gelişinin 300. yılını büyük tantana ile kutladılar. Bu olay ile ilgili 1913'te af fermanı imzalandı. Bu fermanın yararlanılardan biri de Resulzade idi. Resulzade 1913 Nisanında Bakü'ye döndü ve kendisi ile yeni bir atmosfer getirdi. İran ve Türkiye'deki göçmenlik hayatı Resulzade'nin görüş sisteminin şekillenmesinde önemli rol oynamıştı. O, İran'da Avrupa usulü basılan ilk gazete olan *İran-e Nov*'un yazı işleri müdürü ve baş editörü olmuştu, Seyit Hasan Takizade ile birlikte İran Demokrat Partisi'nin ideolojisini hazırlamıştı. Türkiye'de göçmen konumunda yaşadığında Türk Ocakları'ndaki deneyimi, *Türk Yurdu*'ndaki yazıları, A. Hüseyinzade, A. Ağaoğlu, Z. Gökaltıp gibi büyük Türkçülerle birlikte faaliyette bulunması, onun bir lider olarak, evrimci ve profesyonel bir devrimci olarak yetişmesinde çok faydalı olmuştu.

Daha sonra Ziya Gökalp'ın vefatı ile ilgili yazdığı makalede Resulzade bu dönemi şöyle anlatıyor: “Merhum Ziya Gökalp'ın Türk Yurdu'nda basılan Türkleşmek, İslamlaşmak ve Çağdaşlaşmak makaleleri beni hep sevindiriyordu. Bakü'ye geri döndüm. Basın dil sorunu ile uğraşıyordu. Bu meselede Ziya Gökalp kuramının müdafaacısı oldum.”

Gerçekten de Resulzade'nin Bakü'ye dönüşünü takip edersek, onun 1913 yılının yazında *Şelale* dergisinde “Kolay dil - Yeni Dil”, “Yeni Dilbilimciler ve Türkçüler”, “Dil Önemli Toplumsal Bir Etken” gibi ilginç yazılarının tanığı oluruz. Resulzade bu yazılarında Azerbaycan'ın toplumsal ve kültürel hayatı için acil olan bir gerçeği ortaya koydu. Onun düşüncesine göre milletin millet olarak şekillenmesi için konuşma dili ile yazı dili arasındaki fark ortadan kaldırılmalıdır. Muhaceretten döndükten sonra *İkbal* gazetesinde, *Şelale*, *Basiret* ve *Dirilik* mecmualarında Azerbaycan Türk milletinin varlığının bilimsel açıdan analiz edildiğini tam olarak Resulzade'nin eserlerinde görüyoruz. Bunlardan en önemlisi *Dirilik*'te yayınlanan “Ulusal Dirilik” başlıklı silsile yazılarıdır. Bu silsile makalelerde Resulzade bilimsel açıdan milletin din birliğine değil, dil ve kültür birliğine dayandığını, Müslümanlığın millet olmadığını, ümmet anlayışı üzerinde kurulmuş bir dini inanç ve iman olduğunu ispatladı.

“Ulusal Dirilik” başlıklı silsile yazıları Azerbaycan'ın toplumsal düşünce tarihinde belli bir aşamaya son verip yeni aşamanın başlanmasının temelini oluşturdu. 1914 yılının güz mevsiminden itibaren Resulzade üç ay boyunca ulusal dirilik sorunsalı üzerinde çalıştı. Ulusal bağımsızlık mefkûresini bilimsel ve kuramsal açıdan bu silsilede kurdu. Genelde “Ulusal Dirilik” Resulzade'nin yaratıcılık hayatında doruk sayılacak eserlerdendir.

Resulzade “Ulusal Dirilik” eserini yazdığı anda artık I. Dünya Savaşı başlamıştı. Bu silsilede değinilen görüşler savaşın sonuçları ile doğrudan ilişkiliydi. Resulzade, I. Dünya Savaşı'nda atı-

İHTİLALCİ SOSYALİZMİN İFLASI

İnsan belli bir başlangıçtan gelip belli bir sona doğru gidiyor mu? Yoksa ilk ve sonu belli olmayan bu yolun sürekli yüksek- lere tırmanan bir yolcusu mudur? Sıkıntı ve esaret içinde yaşı- yan birey kendine baskı yapan topluluk temelli yaşamını değişı- rek sıkıntı dünyasından çıkabilecek mi? Yoksa daha iyi bir yaşam tarzı bulmaya kadir olmakla birlikte, insan kendini saran engel- lere karşı daima mücadele etmek zorunda mıdır?

Dinler, dünyanın sıkıntı ve ihtiyaç evi olduğuna inanmış ol- duklarından dolayı insanın hiçbir tür vazgeçemeyeceği “Özgür- lük” idealini tatmin etmek için işi öbür dünyaya bırakıyor, mü- minlerini cennetlerle avutuyorlardı. Ahlakçılar, tahammül ve sa- bır kuramından itaat ederek, insanı nefsinin zorlamak, dünyadaki tezat ve ihtiyaçlar üstüne çıkmak suretiyle ruhen özgür, manevi olarak mutlu bir filozof şekline koymak istediler. Fakat fıtratı kendini düşünen olan insan ne öldükten sonra tekrar dirilerek mutlu bir hayat yaşamak gibi “veresiye”lere, ne de “mazlum- luk” gibi “ücret”lere ikna olur cinsten idi. O genellikle yaşadığından memnun değildi.

Sıkıntı dünyasında ortamı değiştirmek ve bir an önce özgür- lük dünyasına çıkmak ihtiyacını ruhunda taşıyordu.

DEMOKRASİNİN GELECEĞİ

I

Sorunsalın Ortaya Konuluşu

I. Dünya Savaşı'ndan sonra dünya tarihinin içinde etkili en büyük faktörlerden birisi, kuşkusuz, bütün güç ve önemiyle tarih sahnesine gelen doğu milletseverliktir. Türkiye cumhuriyeti başta olmak üzere, doğudaki milletseverlik -diğer tabirle- ulusal bağımsızlık uğrunda cereyan eden azametli hareketin, hakiki mahiyeti, gözettiği gaye itibarıyla, demokratiktir. Ulusal egemenlik, cumhuriyet ve bağımsızlık sloganları ile harekette bulunan bu hareket, şüphesiz ki, bir demokrasi hareketidir.

Evet, doğu demokrasileşiyor. Bu demokrasileşmenin cereyanında ülkemiz Azerbaycan'ın rolünü burada ayrıca belirlemeye ihtiyaç görmüyorum. Şu kadarını söylemeliyiz ki yedi- sekiz seneden beri düşmana karşı eşit olmayan şartlar dâhilinde devam ettirilen kanlı mücadele istiklali geri almaya yönelik bir dava, aynı zamanda demokrasi uğrunda bir mücadeledir.

Demokrasi her hangi bir beşeri cemiyetin yönetmesine mahsus bir sistemin adıdır. Bu ismin özellikle siyasi yönetime işaret ettiği de bellidir. Demokrasi sisteminin genel oya dayanan bir halk idaresinden ibaret olduğu da hepinizce malumdur. Bu halk idaresinin ne gibi temsili meclisler ve kuruluşlar tarafından idare olunduğu ve ne gibi hukuki esaslar ve toplumsal özgürlükler toplusuna dayandığını burada ayrıntılı açıklayacak değiliz. Demokrasi olaylarının neden ibaret olduğu, az çok, hepimizce ma-

ULUSAL DAYANIŞMA

Özgürlük prensibi mülkiyet esasının uygarlık tarihinde oynadıkları büyük rol malumdur. XVIII. yüzyılın sonlarıyla XIX. yüzyıl başlarında bilim, fen, felsefe ve estetik alanında görülen parlak başarıların anası “özgürlük”; onlarla birlikte yürüyen sanayi devrimi sonucundaki maddî terakkiler ile iktisadî gelişmeyi doğuran da “mülkiyet” olmuştur.

Siyaset alanında Fransız devriminin ilan ettiği “insan hakları” beyannamesinde, iktisat alanında da Manchester okuluna mensup iktisatçıların “bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler” şeklindeki formülleriyle esaslandırılan bu prensipler burjuva devriminde kahramanlıklar yaratan liberal düşünüş ideolojinin esasını oluşturmuştur.

İnsanı, Orta Zaman geriliğinin siyasî, dinî ve iktisadî üç katlı zaruret ve esaret kayıtlarından kurtaran ve bireye toplum içinde layık olduğu vatandaş konumunu veren kuvvet liberalizmin zaferi olmuştur.

Liberalizm, devletin vatandaş üzerindeki hâkimiyetini en az dereceye indirip, onu yalnız dâhilî asayiş ile haricî emniyeti temin eden, toplum hizmetinde ve kontrolünde bir müessese görmek istemiş; dinin dünya işlerinden ayrılığını talep ederek, vicdanların her türlü baskıdan serbestliğini göze almış; iktisadî alanda da şahıs girişiminden bağımsızlığına saygıyla mülkiyetin kutsallığını ilan etmiştir.

MİLLET OLMAK AZMÎ

Millet anlamını ifade için dilimizde iki söz vardır: Milliyet ve Millet. Bunlardan birincisi lisanî, dinî, ırkî, kavmi, tarihî, coğrafî, iktisadî ve siyasî amillerin tesiri ile meydana gelen etnik bir topluluğu ifade eder. İkincisi ise bu toplulukta doğan umumî bir iradeyi anlatır.

Madzini'nin maruf tanımına göre Millet "toprağın, menşein, ahlâk ile adetlerin ve lisanın birliğinden dolayı hayatında ve içtimai vicdanında anlaşma ve ortaklık yaranmış bir insan topluluğuna" denir.

Durkheim'ın nazarında ise "etnik amiller veya sadece tarihî sebeplerle aynı kanunlar altında yaşamak ve tek bir devlet kurmak isteyen insan topluluğuna millet denir."

Durkheim, bu tanımını müşahede ettiği olaylarla teyit ederken "ısrarla teyit olunursa, bu kolektif (maşeri) iradenin, tatmin olunmak hakkına malik olduğu ve bu iradenin devlet kurmağa biricik esas teşkil ettiği, şimdiki medenî milletlerce, artık bir prensip olmuştur" diyor.

"Madzini'nin tanımı ile Durkheim'ın tanımı arasındaki ifade farkına dikkat etmek lazımdır: Birincisinde Millet ögesel ve tarihî bir olay (vakıa)'dır. İkincisinde ise millet toplumsal ve iradî bir hadisedir. Ötekinde milletin duş süreci anlatılıyor; berikinde -millet bir "prensip" gibi gösterilmiştir. O embriyodur (rüşeym-

MİLLETÇİLİK-PATRIOTISM

Geçen sayımızda, milliyet ile millet sözlerinin manalarını inceledik: “Milliyet etnik bir anlam iken, millet siyasi bir anlamdır” dedik.

Bunu başka bir tabirle de ifade edebiliriz: Milliyet muayyen şartlar ve hadiseler neticesinde vücuda gelmiş statik (müstakar) bir varlıktır; millet ise bu statik varlığın şuurlaşan dinamik (faal) bir şeklidir.

Statik bir keyfiyet arz eden milliyet bakımından vatan coğrafi bir anlamdır. Hâlbuki şuur ve iradeye malik bulunan millet bakımından vatan, siyasi bir anlam ifade eder.

Etnik bir özellik arz eden milliyet mensuplarının yaşadığı bir yerden ibaret olan coğrafi vatan dinamizmden mahrum pasif bir sevginin konusudur. Hâlbuki siyasi şuur ve devlet olmak azmine malik bulunan bir millet için vatan aşkı aktif bir hareket amilidir.

Etnik milliyetçilik ve coğrafi vatan sevgisi bir topluluğun yaşadığı yerlere: Dağlara, derelere, yayla ve ovalara, deniz ve çöllere karşı duyulan bir ilgiden ibarettir. Hâlbuki bir milletçi için Vatan, sadece maddi unsurlarla sınırlanmaz. Milliyette siyasi şuur güden milletçi, vatan’da da manevî bir öz, bir ruh arar. Onun için, vatan maddî değil, manevî bir varlıktır.

Maddî özellikleri, manevî özelliklerle canlanmadıkça, coğrafi bir, bölgenin, sözün asil anlamıyla, zaten bir vatan olmasına imkân yoktur. Maddî vatan unsurlarından başka her aydın insanın

ULUSAL BİRLİK

Milletçilik fikrine inananların ilk vazifesi Ulusal Birliği korumaktır. Bu, milletçilik fikrinin esası ve temelidir. Enternasyonalist ve kozmopolit kuramlarla ortaya atılan Marksizm, komünizm ve anarşizm gibi doktrinlerin asıl gayesi, ulusal birlik ve bütünlüğü sarsmak parçalamak ve bozmaktır. İctimai, sınıf ve zümreler arasında ihtilaf ve çelişki tahriki ve düşmanlık ortaya çıkarma bu amaçla yapılıyor. Hâlbuki hakiki milletçilerin üzerine görev olarak düşen kutsal gaye uzun ve sürekli tarihin mahsulü bulunan ulusal varlığı bütün faziletleri, gelenek ve görenekleri, kültür ve edebiyatı ile korumak, yaşatmak ve geliştirmektir.

Yıkıcı ve çökertici enternasyonalist ve kozmopolit fikirlerin önüne ancak ulusal bünyeyi kuvvetlendirmek ve sağlamlaştırmak suretiyle geçilebilir. Milletçilik fikri, en tabii, en medenî ve en ileri bir fikirdir. Bilim ve kültürün gelişmesini ve yayılmasını engellemek şöyle dursun bu gelişme ve yayılmanın en etkili ve en kuvvetli bir etkenidir. Hem de insanlık kültürünün en tabii ve en normal gelişim yoludur.

İnsanoğlu kültürünün bu kadar çeşitli, zengin ve verimli manzaralar sunması, onun birçok eski ve yeni milletlerin devamlı ve canla başla çalışmaları sonucunda doğmuş olmasındandır. Dünyada enternasyonal, kozmopolit veya gayri millî kültür diye bir şey yoktur. Çeşitli milletlerin çabaları sayesinde meydana gelen

YANLIŞ TERİM KULLANMAYALIM

Çağdaş uygarlığa ayak uydurmağa yöneltmiş ıslahat hareketine bizde Batılılaşmak veya Avrupalılaşmak adı verilmektedir.

Geri kalmış Doğu ülkelerini “Batı Uygarlığına” ulaştırmak yolunda radikal usullere başvuran ulusal Türk devriminin ideolojisini işleyenler Doğu Uygarlığı ve Batı Uygarlığı diye ikiye ayrılan uygarlık anlamlarını karşılaştırırken esaslı bir hataya düşüyor, yanlış terim kullanıyorlar.

Ulusal Türk devrimi Doğu’yu atıyor, Batıyı tutuyormuş. Doğu Uygarlığı değiştiriyormuş. Batı uygarlığını almak tarihî zaruretmiş vb.

Uygarlığın coğrafi bölgelerin adıyla bölüştürmesi ve bir uygarlıktan diğer uygarlığa geçmek düşüncesi doğru bir görüş mahsulü değildir. Niçin, izah edelim:

Dünya uygarlığı bir bütündür. Türlü alanlarda gördüğümüz ayrılıklar, türlü zamanlarda türlü ülkelerde görülen ayrılıklardan başka bir şey değildir. Bugün Avrupa veya Batı diye özlediğimiz ileri örnek, Âlemin vaktiyle doğu veya Asya dediğimiz kıtaların bulundukları bu günkü “geri” duruma benzer bir âlem teşkil ettiği malûmdur. Dünya uygarlığının seyrini dikkatle takip edersek, onun dikey istikamette gelişen aşamalarından bahsetmek daha doğru olur. Bu bakımdan doğu uygarlığı ile Batı uygarlığından değil, Ortaçağ uygarlığı ile Çağdaş uygarlıktan, bahsetmek lazımdır.

MİLLET VE KAVİM

Büyük Türk filozofu Ziya Gökalp merhum, bu konuyu işleyen bir yazısında (Yeni Mecmua no. 33) der ki:

“Millet (Nation) şahsiyetini uzun müddet kaybettikten sonra tekrar diriltmeye çalışan bir Kavim demektir.”

Bu oluş gelişimini anlatırken Hoca, “Milliyet” tabiriyle de ifade olunan «Kavim»in geçirdiği başkalaşım da şeklini açıklar ki, özeti bundan ibarettir:

Kavimler tâbi oldukları ortak bir din veya saltanatın etkisiyle benzeşerek, şahsiyetlerini kaybederler. Sonra, dâhil bulundukları bu saltanat veya ümmetin çözülmesi üzerine, yeniden kendilerini bulurlar. Fakat bu defa bulunan şahsiyet kaybedilmiş kavmi şahsiyetin aynı değildir. O, uzun zaman birlikte yaşanan ortak uygarlık ve ümmet hayatının etkisiyle, başkalaşıma uğramış yeni bir şahsiyettir. Kavim gitmiş, yerini millet almıştır.

Kavim ile millet arasındaki fark, acaba, nedir? Hocayı dinleyelim: “... Kavim inhisarcıdır. Kavim dini kendine hasreder, insanlığı kendisinden ibaret görür, kozmogonisi vasıtasıyla evrenin oluşumunu kendi kavmi oluşumu ile izah eder. Bu itibarla ümmet şekli, kavim şeklinden daha ziyade insanîdir; çünkü ümmet, insanlık ve uygarlığı bir kavme hasretmez, birçok kavimleri içerisine almağa çalışan bir din dairesine hasreder. Bununla birlikte, ümmet de çağdaş uygarlıkla kıyasta inhisarcıdır. Çağdaş uygarlık yalnız bir dinin saliklerine inhisarı kabul etmez. Çünkü

ULUSAL AHLÂK

İnsanoğlu topluluğunda bireyler için olduğu gibi milletler için de belirli ve sabit birtakım ahlâk kuralları vardır. Bireylerden insan topluluğu, dürüst olmalarını, doğru söylemelerini, hile ve tezvire başvurmamalarını, içleriyle dışlarının bir olmasını, başkalarının hak ve özgürlüklerine tecavüz etmemelerini, dost ve muhaliflerinin fikirlerine saygı göstermelerini gıybet ve iftiradan sakınmalarını, hırs, kin ve hodbinlik gibi kötü hislere esir olmamalarını, terbiye ve nezaketten ayrılmamalarını, vatan ve milletlerine bağlı kalmalarını, yurttaşlarına maksimum yardımda bulunmalarını, ülke kanun ve kurallarına son derece riayet eden olmalarını, yurdun refah ve saadetine durmadan çalışmalarını, aile ve akrabalık bağlarını kutsal saymalarını, evlâtlarını vatana hayırlı olacak şekilde yetiştirmelerini, yurt ve millette ilgili işlerde büyük feragat göstermelerini talep etmektedir. Bunları aynen yapanlara toplum, ahlâk ve karakter sahibi bir insan, vatanperver, mükemmel bir vatandaş, şefkatli bir baba ve ulusal bir kahraman vasıflarım ilave eder. Aksini işleyenlere ulusal topluluğun eninde sonunda ne gibi damgalar vuracağı da malumdur!

Ulusal ahlâka gelince, o da bireylerden oluşan büyük bir topluluğun toplu bir halde uyacağı ve sürekli bağlı kalacağı birtakım maşeri toplumsal ilke ve kurallardır. Millet hiziplerin, zümrelerin ve sınıfların üstünde olduğu ve bunların hepsini içinde barındırdığı ve koynunda beslediği için hiç bir hizip, zümre ve

İDEALİSTLER, OPORTÜNİSTLER, BOZGUNCULAR

Siyasî, toplumsal ve ulusal hareketler objektif birtakım şartların mahsulüdür. Coğrafi, iktisadî, kavmi, 'kültürel ve tarihî etkenlerin birleşip kaynaşması ve gelişip şekillenmesi sonucunda, yaşanan zamanın hâkim ruhuyla paralel olarak belirli hareketler doğar.

Objektif şartlarla ilgili bulunan bu hareketlerin oluş sırlarını anlamak ve bu oluşu, belirli aksiyonlarla istenilen istikamette olgunlaştırabilmek için, hareketlerin sevk ve idaresi sübjektif bir takım amillere muhtaçtır.

Siyasî olsun, toplumsal olsun, bütün hareketlerin teşkilâtlanmasında görünen fikir, anlayış ve yöntem ayrılıkları sübjektif amillerin objektif şartlara, diğer tabirle, yaşanan devirde mevcut realitelere ne dereceye kadar uyup uymadığını takdir farkından ileri gelir.

Hareketleri idare edenlerden bir kısmı, idelere ve ide sistemlerine önem verir, tarihin gelişim Şartlarına ayak uydurmak gereksinimiyle kendilerine, bilimsel esaslara istinaden bir sistem düşünür ve bu sistemdeki esaslara sadık kalarak hareket ederler. Bunlar idealistlerdir.

İdealistler tarihteki gerçek olayları ihmal etmemekle beraber, bu realitelerin istenilen ideal istikamette gelişimini sağlamak için gereken tedbirleri alırlar.

Buna mukabil Oportünistler vardır ki, bunlar tarihin seyri ve varılacak amaçla fazla meşgul olmadan, o gün hemen bir rol

DOĞU İSLÂM UYGARLIĞINDA AZERBAYCAN'IN ROLÜ

Belli milliyet ve ırktan olanların, İslâm uygarlığının ilerlemesindeki yerlerini belirleme çabası, nispetle, yakın zamanların işidir. Coğrafi bölgelerin bu husustaki değerlerini göstermek ise daha eskidir.

Türk olmaları itibariyle Azerbaycanlıların İslâm uygarlığına hizmet etmiş Türkler arasında yerleri bulunduğu gibi, bir doğu İslâm memleketi olmak üzere, Azerbaycan'ın bu işte önemli bir rolü vardır.

Türkçeden başka eserlerini yalnız Arapça ve Farsça yazmış olan Azerbaycanlı tanınmış şahsiyetlerin bir listesi yazılırsa, büyük bir cilt olur.

M.A. Terbiyet'in, "Azerbaycan bilginleri"ne ayırmış olduğu çok kısaltılmış cildi bile 400 büyük sahifeyi aşmaktadır, "Dâniş-mendan-i Azerbaycan" adındaki bu kitap eserlerini özel olarak Arapça ve Farsça yazmış Azerbaycanlılara ayırmıştır. Şu kadarını kaydetmek yeter ki, İslâmiyet'ten önceki eski devirlere ait ünlüleri ile Batının tesiri ile İslâm dünyasında başlayan yeni uyanış devrine ait isimlerden başka sadece, Nizami ve Çağdaşları üzerine doğrudan doğruya etki bırakan ve onlardan etkilenen devirlerde yetişmiş uygarlığa hizmet edenlerin Azerbaycanlı olanları bile, hem sayı, hem de değer bakımından dikkate layık bir önemdedir. (Örneğin ünlü Fars peygamberi Zerdüş de Azerbaycanlıdır.)

Bibliyografya

RİCAL-İ AZERBAYCAN DER ASR-İ MEŞRUTİYET

Meşrutiyet devrinde Azərbaycan ricali demek olan yukarıdaki başlık altında Mehdi Müctehidî tarafından İran'da 1947 senesinde 340 sahifelik mühim bir kitap neşredilmiştir.

Kitabın mevzuu İran meşrutiyet hareketidir. Müctehidî, bu eserinde, 400'den fazla siyaset. Bilim, sanat, edebiyat, askerlik, maliyecilik, tabiplik, din, inkılâp ve başka sahalarda sivrilmiş ricalin karakteristiğini veriyor.

Müellif kitabına yazdığı önsüzde, bu telifte güttüğü maksadı ve kullandığı usulü izah ediyor: Bu izahtan anlıyoruz ki, kitap vaktiyle Şehzade Nadir Mirza'nın "Darüssaltane-yi Tebriz" eseri ile Mehmet Ali Han-ı Terbiyet'in "Danışmendan-i Azerbaijan"inin bir nevi devamından ibarettir.

Müctehidî İran'daki Azərbaycan Eyaletinin bizzat öz ahalisi tarafından idare edilmesi fikrine taraftardır. O diyor ki: " İran Anayasa Kanununda, bugüne kadar tatbik edilmemiş bir madde vardır: Eyalet ve Belediye işleri mahalli Encümenler (Meclisler) tarafından idare edilmelidir". Müellif sözlerine şöyle devam ediyor. Biz temenni ederiz ki, anayasanın bütün mevzuatı hayata tatbik olunsun; eyalet ve şehir encümenleri kâfi derecede yetki ve iktidarı haiz olarak teşkil olunsun; fiilen mevcut bulunan şiddetli merkeziyet ortadan kalksın. Özgür bir İran'da hür bir Azərbaycan vücuda gelsin. Bu yalnız bize has bir dilek değildir;